

МЕТОДИКА НА ОБУЧЕНИЕТО ПО ИСТОРИЯ И ГЕОГРАФИЯ / METHODS OF TEACHING HISTORY AND GEOGRAPHY

DOI: 10.54664/AHUD5683

Стела Дерменджиева / Stela Dermendzhieva
Тамара Драганова / Tamara Draganova

ДИДАКТИЧЕСКИ ПРОБЛЕМИ И АРГУМЕНТИ ЗА НОВИТЕ ПРОГРАМНИ ТРАНСФОРМАЦИИ В КОНТЕКСТА НА НОВИТЕ ПОНЯТИЯ

Didactic Problems and Arguments for the New Program Transformations in the Context of New Concepts

Abstract: This article explores the curricula of geography and economics for the academic year 2023/2024 and those that will be in force from the academic year 2024/2025 by component – New Concepts. A situational and comparative analysis of the new concepts is presented, highlighting the peculiarities and didactic problems. Didactic arguments for the new transformational programs in the context of the new concepts are presented.

Keywords: curricula, geography and economics, new concepts, situational analysis, didactic specifics

През учебната 2024/2025 г. за училищната география ще са в сила нови изменени и допълнени учебни програми от 5. до 10. клас в българското училище. Концентричното систематизиране на учебното съдържание в новите учебни програми е съобразно конкретни изисквания за връзка с развитието на научното познание в географската наука в съответствие с учебното съдържание и възрастовите особености на учениците, обема, подбора и сложността на учебното съдържание, необходимо е да се предвиди миналият познавателен опит на учениците, хоризонталните връзки от предходните класове в началния образователен етап и др.¹. За да се приложат всички изисквания към програмния дизайн и съдържанието, от решаваща роля са понятията или новите понятия, които са представени в учебните програми. От една страна, решаващи са понятията, които са в учебните програми по география и икономика, като количество, тематично съотнасяне, програмно ранжиране, отражение на „вътрешните съществени признаци и свойства на нещата от материалния свят“, а от друга страна, опорните понятия от предходните класове на учебни предме-

ти с интегративен характер, които поставят основите и на географското образование².

За цялостното усвояване на компетентностите като очаквани резултати от обучението за знания, умения и отношения от значение са програмното разработване и съдържанието на новите понятия в тримодулната структура на учебното съдържание. Ако възприемем на програмно ниво понятийната система като „скелето“ на съдържанието и формираните компетентности, то следователно понятийната сигнатура е основата, на която се изгражда фактологичното знание – фактите, теорията, обясненията и др. Когато сигнатурата на понятията е добре обоснована, тогава обучаемите по-добре осмислят, запаметяват и могат свободно да интерпретират и логически да структурират, както и продуктивно да анализират знанията в процеса на обучение³. Или за да може обучаемите да формират не само първичната понятийна генетика на ниво фактологично и концептуално знание, а и да се развиват мисловни процеси, които да включват процедурното и метакогнитивното знание е важно за отделните учебни предмети да се изучават понятията в система, в която основа са логичните мисловни операции за сравняване, анализиране, синтезиране, обобщаване и оценяване. За да се осигури свобода на продуктивното обучение, при което учениците да представят даден географски обект, процес или явление, да го характеризират, анализират и оценяват, е необходимо да се формира трайна и устойчива във времето понятийна система.

Географските понятия формират представи и образи, активизират множествеността на мисловните функции, интелигентностите и са носители на емоционално-психологичната картина на паметта в реалност⁴. Всяка интелигентност се задейства от специфични за нея вътрешни или външни информационни стимули, защото те са базирани на невронната изчислителна система, но и всеки тип интелигентност има своя система от символи, знаци и език (понятийна система)⁵. Според Х. Гарднър всеки човек притежава всички типове интелигентност, но в различна степен те са развити и проявени в ежедневието, в обучението и в професията, а добрият програмен дизайн на новите понятия по даден учебен предмет е перцепцията на учебното съдържание, което да отговаря на същностната постановка за множествата интелигентности в контекста на обработване на дадена информация от учебното съдържание по теми^{6, 7}.

От програмния дизайн, съдържание, обем и специфики на новите понятия в изменените и допълнени учебни програми по география и икономика до голяма степен ще се определят уменията на учениците за познаване и разпознаване на съществени признаци, за прилагане на понятията и формиране на географски изказ, както прилагането на новите понятие и в други ситуации, защото географската култура е част от общата култура на човека.

От значение са формирането и прилагането на новите понятия в учебния процес, като това трябва да става системно, а програмното въвеждане да е целенасочено и планирано действие. Системността и планираността се осигуря-

ват именно от държавния документ – учебна програма. Обектът на изследване в настоящата статия са новите понятия в учебните програми в 5. клас на общообразователната подготовка в сила за учебните 2023/2024 г. и 2024/2025 г., като са идентифицирани и дидактически проследени проблемите, спецификите и дидактическите аргументи за настъпилите понятийни трансформации (табл. 1).

Таблица 1. Понятийно програмно сравнение между учебни програми по география и икономика за V клас

Учебни програми по география и икономика – общообразователна подготовка			
в сила за учебната 2023/2024 г.		в сила за учебната 2024/2025 г.	
тема	нови понятия	нови понятия	тема
Географията – древна и съвременна наука	1. Велики географски открития	1. Велики географски открития	Географията – древна и съвременна наука
Географска информация	1. общогеографска карта 2. тематична карта 3. градусна мрежа 4. географска ширина 5. географска дължина 6. числен мащаб	1. мащаб 2. градусна мрежа 3. географска ширина 4. географска дължина 5. общогеографска карта 6. тематична карта	Географска информация
Планетата Земя	1. земна ос 2. Лавразия 3. Гондвана 4. бряг 5. провлак 6. проток 7. остров 8. залив	1. земна ос 2. бряг 3. провлак 4. проток 5. остров 6. залив	Планетата Земя

География на природата	1. вътрешни земни сили 2. външни земни сили 3. надморска височина 4. въздушни маси 5. атмосферно налягане 6. температура 7. валеж 8. вятър 9. вълни 10. приливи и отливи 11. океански течения 12. речна система 13. устие 14. <i>пълноводие и маловодие на реките</i> 15. водосборен басейн 16. подземни води 17. ледник 18. зона на влажните екваториални гори 19. зона на тропичните пустини 20. зона на горите в умерения пояс 21. зона на полярните пустини	1. вътрешни земни сили 2. външни земни сили 3. надморска височина 4. въздушни маси 5. температура 6. валежи 7. вятър 8. вълни 9. океански течения 10. речна система 11. устие 12. пълноводие на реките 13. маловодие на реките 14. водосборен басейн 15. подземни води 16. ледник	География на природата
------------------------	---	--	------------------------

География на обществото и стопанството	1. миграция 2. политическа карта 3. земеделие	1. миграция 2. политическа карта 3. земеделие	География на обществото и стопанството
География на континентите и страните. Африка	1. пасати 2. субекваториален пояс 3. субтропичен пояс 4. делта 5. естуар 6. червенокафяви почви 7. тера роса 8. оазис 9. <i>местно и преселено население</i> 10. колония	1. субекваториален пояс 2. субтропичен пояс 3. делта 4. естуар 5. червенокафяви почви 6. оазис 7. местно население 8. преселено население 9. колония	География на континентите и страните. Африка

При тема „Географията – древна и съвременна наука“ не се констатира промени в контекста на новите понятия, запазено е новото понятие *Велики географски открития*.

При тема „Географска информация“ са запазени броят и новите понятия, като се наблюдават две промени:

- първата промяна е при последователността на представените нови понятия спрямо отделните компетентности като очаквани резултати; установява се логическо разместване на новите понятия, които са методически ориентирани първо по елементите на географската карта, следвани от определяне на местоположение на обект спрямо главните паралели и Гринуичкия меридиан и видове географски карти⁸;

- втората промяна е при новото понятие „мащаб“, който при действащата за учебната 2023/2024 г. учебна програма е разписано като числен мащаб⁹.

Първата промяна е обоснована и дидактически приемлива като структурно-съдържателна последователност на учебното съдържание и изискванията за формиране на компетентностите като очаквани резултати. Промяната разкрива програмното взаимодействие между учебното съдържание, представено чрез компетентностите като очаквани резултати и новите понятия. Но втората промяна не е дидактически аргументирана, защото мащабът се изразява чрез число, записва се на географската карта с помощта на число, няма гео-

графска карта в учебните атласи и стенните карти, с които се работи на терен в учебна среда, които да нямат числен мащаб. Мащабът е именно числото, което показва колко пъти са намалени истинските размери на обектите и разстоянията. Видимо е, че авторите на учебната програма механично са премахнали от понятието числен мащаб *числен*, без да има необходимост от това изменение, което не показва обективната научна картина на света, на географската наука, на географската карта и нейните елементи. Дори целта да е облекчаване на ниво нови понятия, то програмното изменение в случая е дидактически неаргументирано, деформира научната истина и изкривява научното познание.

Понятието *числен мащаб* до момента се отличава с устойчивост на ниво програмно приложение в училищната география като единично сборно понятие, което се намира в отношение на съподчиненост на двете думи. Но с премахването на *числен* се нарушава диалектичната логика, прекъсва се синтезната интеграция на приложение и е променена частнонаучната категория като „генетично“ единство в методиката на формиране на понятията в обучението по география.

При тема „**Планетата Земя**“ от общо 8 нови понятия в новата учебна програма остават само 6 нови понятия, като са премахнати *Лавразия* и *Гондвана*. Констатира се механично „изрязване“ на две традиционни за географската наука и училищната география понятия, които не присъстват и в компетентностите като очаквани резултати от обучението.

Присъствието на двете понятия в учебниците по география и икономика, издадени през 2023 г. и съобразени с изменените учебни програми, които ще са в сила от учебната 2024/2025 г., е факт. В учебника с авторски колектив М. Мандова-Русинчовска *Лавразия* и *Гондвана* са част от основния текст, в пояснителния са представени *Пангея* и *Панталаса* (на фиг. 2. и фиг. 3. в учебника, извънтекстови компонент), а в допълнителния текст на рубрика „Любопитно“ присъства *Родиния* и *Мировия*¹⁰. Понятията *Пангея*, *Панталаса*, *Лавразия* и *Гондвана* са част от пояснителните текстове на фиг. 1. и за четирите карти в учебника и на Л. Цанкова и колектив¹¹. В учебника за 5. клас на М. Русев и колектив също в основния текст присъстват понятията *Лавразия* и *Гондвана*.¹² В учебника за 5. клас на А. Попов и колектив в основния текст са открити *Лавразия* и *Гондвана*, като са и част от фиг. 5. за формирането на съвременните континенти¹³. Учебникът за 5. клас на Р. Пенин и колектив са включени *Лавразия* и *Гондвана* и са открити като понятия в основния текст и към фиг. 1. за *Земята преди 200 млн. г.*¹⁴. Примерите са установени и в учебника на С. Дерменджиева и колектив, като са показателни за необходимостта да се изучават понятията *Гондвана* и *Лавразия*, които са разписани в основния текст и при фиг. 2. за формиране на съвременните континенти¹⁵.

Авторските колективи на всички варианти на учебници по география и икономика за 5. клас запазват двете понятия *Лавразия* и *Гондвана*, независимо

от липсата им в изменената учебна програма за учебната 2024/2025 г., а някои допълват географската информация с *Пангея* и *Панталаса*.

При тема „**География на природата**“ са констатирани най-много изменения при новите понятия спрямо действащата учебна програма за 2023/2024 г. В учебната програма за 2024/2025 г. са премахнати следните понятия: *атмосферно налягане; приливи и отливи; зона на влажните екваториални гори; зона на тропичните пустини; зона на горите в умерения пояс; зона на полярните пустини*. Общо 7 нови понятия са „механично“ изрязани в новото програмно съдържание.

От тези 7 нови понятия, 4 са преместени от колоната с нови понятия в съседната колона на учебното съдържание при компетентностите като очаквани резултати от обучението, където от учениците се очаква да описват „основните природни зони (на влажните екваториални гори, на тропичните пустини, на горите в умерения пояс, на полярните пустини) по съществени признаци“¹⁶. Механичното преместване на четирите нови понятия за наименованията на природните зони в компетентностите натоварва съдържателно изискуемите знания, умения и компетенции без да се предполага въвеждането на системата от понятия, тяхната съдържателно-логическа структура и нарушава съзнателното и последователно овладяване на знанията и връзките с нови понятия, както и опорно такива в следващата тема за континента Африка и природните зони в Африка. Избягването да се обявят като нови четирите понятия е и акт на прекъсване на взаимодействията между теоретичното знание, географската номенклатура, картографските представи и грамотност, системния подход и приложната дейност при формирането на системата от понятия за природни зони. Аргумент „против“ такъв понятиен дизайн и програмна стратегия е фактът, че компетентностите като очаквани резултати имат специфична дидактическа цел и се формират на база понятийната система по дадения учебен предмет или за да се формират познанията за географските обекти, процеси или явления, то първо трябва да се овладее понятийният апарат, за който ориентир са новите понятия във всяка една учебна програма.

Две от природните зони са прехвърлени, вместени и „вградени“ в учебното съдържание при компетентностите като очаквани резултати от обучението, но при друга тема – *География на континентите и страните. Африка: зона на екваториалните гори и зона на тропичните пустини*¹⁷.

Всички останали нови понятия са „изтрети“ от учебната програма без аргументирана обосновка. Програмните образователни традиции разкриват, че тези понятия присъстват традиционно в учебните програми и са неделима част от дидактическата и диалектическата логика на учебното съдържание.

Отстраняването на понятието *атмосферно налягане* противоречи на логическото мислене, на формирането и развиването на процедурното и метакогнитивното знание за закономерностите и причинно-следствените връзки в обучението по география и икономика (температура и др.).

Друга „козметична“ промяна се наблюдава при поставяне в множество-но число на понятието *валежи*, което има стилистичната и съдържателно-научна обосновка.

В изменената учебна програма за учебната 2024/2025 г. е осъществено разграничаване на двете понятия *пълноводие* и *маловодие* на реките в две самостоятелни понятийни единици: 12. *пълноводие на реките* и 13. *маловодие на реките*. Общото им присъствие в учебната програма за 2023/2024 г. е продиктувано вероятно от няколко научни и дидактически аргумента:

1. двете понятия са част от речния режим и промените във водния отток на една река (основни фази на отточния режим), като при характеризирането на режима на речния отток е задължително изследването и характеризирането по линия на съдържателната противоположност на понятията за максимални и минимални валежи¹⁸;

2. съществуването на правило за характеризиране на река и последователните стъпки в правилото като част от образователната традиция за училищната география; една от стъпките в правилото обхваща определяне на периодите на пълноводие и маловодие;

3. в учебните програми при *Методическите насоки за характеристика на географски обекти по правило* (2023/2024 г.) и при *Съществени признаци за характеристика на:* (2024/2025 г.) е разписано правило, в което една от последователните стъпки е „определя периодите на пълноводие и маловодие (вкл. и чрез хидрограма)“;^{19, 20}.

4. в *Методическите насоки за характеристика на географски обекти по правило* (2023/2024 г.) се съдържа и допълнителна стъпка в правилото за определяне на зависимостта между климата и пълноводието на реката;

5. една от програмните компетентности като очакван резултат от обучението в 5. клас по география и икономика е характеристика на река, което безспорно изисква да се извърши действието по правило или следване на определена последователност, при която неизменна част са процесите на пълноводие и маловодие.

Две нови понятия по темата „География на природата“ отпадат от учебната програма, което отново е дидактически необосновано – *приливи* и *отливи*. Прекъсната е логическата връзка при характеристиките на водата на Световния океан, определянето на неговото значение за живота и стопанската дейност на хората. Прекъсната е съдържателната основа и е нарушен интердисциплинарният синтез, като се наблюдава и „заобикаляне” на идеите на устойчивото развитие и перспективите на ВЕИ за човечеството.

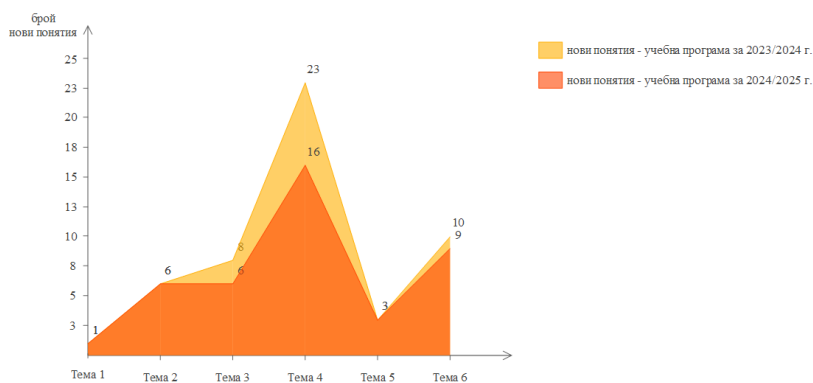
След контентанализа и ситуационния анализ на новите понятия по темата „География на природата“ се констатира, че от 23 нови понятия в учебната програма за 2023/2024 г. те са намалени количествено на 16 нови понятия в учебната програма за 2024/2025 г.

При тема „География на континентите и страните. Африка“ две от новите понятия са премахнати от учебното съдържание при колоната в таблицата за новите понятия – *пасати* и *тера роса*.

Новото понятие *пасати* от учебната програма за 2023/2024 г. е прехвърлено в съседната колона при компетентностите като очаквани резултати в програмата за 2024/2025 г., което не го прави автоматично „познато“ понятие! Изискуемата компетентност от обучението да се „знае посоката на пасатите“²¹ не включва първо установяване на новото понятие като съдържание, характеристики и специфики на проявление. Новото понятие *тера роса* от учебната програма за 2023/2024 г. е изцяло премахнато и изтрито на програмно ниво за 2024/2025 г. Това понятие присъства в учебните програми по география в историческото минало и програмната ретроспекция показва неговото място като понятийна образователна традиция.

Промяна, която се констатира в новите понятия при сравнителния анализ между двете учебни програми са разграничаването и отделянето на понятията *местно* и *преселено население* като самостоятелни: 7. *местно население* и 8. *преселено население*. Отделянето на двете нови понятия като програмна промяна е обосновано и следва програмната стратегия на авторите от действието за промяна, приложено и при темата „География на природата“ за *пълноводието на реките* и *маловодието на реките*.

Сравнителният анализ между новите понятия на програмно ниво за V клас като количествени стойности е представено на фиг. 1. и е видна образователната промяна насочена към намаляване на новите понятия. Наблюдава се завоалирането на някои от тях и „прикритието“ в компетентностите като очаквани резултати от обучението – което променя дидактическата цел и натоварва програмното разбиране от страна на ползвателите да въведат първоначално понятието, независимо че не е посочено като ново понятие, и след това да установят учебното съдържание като резултат, прилагайки понятийната система.

Фиг. 1. Сравнителна количествена визия на новите понятия в учебните програми за 5. клас за учебните 2023/2024 и 2024/2025 г.

Контентанализът, ситуационният и сравнителният анализ на новите понятия между двете учебни програми по география и икономика за общообразователната подготовка разкриват познат на дидактиката факт, че пропускането на основни понятия и тяхното „маскиране“ в компетентностите като очаквани резултати нарушава логиката на научното познание, логиката на трансформираното учебно съдържание от научното съдържание, както и логиката на теоретичното мислене спрямо педагого-психологическите принципи.

Сигнатурата на понятията е важен структурен компонент на всяка една учебна програма, включително и по география и икономика. Програмната стратегия, възприета и приложена при изменената учебна програма в 5. клас по география и икономика за 2024/2025 г., е към намаляване броя на новите понятия по два начина:

! като се премахнат механично и се изтрият от новите понятия в учебната програма;

! като се „преместят“ от една колона в друга колона на таблицата на учебното съдържание или от новите понятия са преместени и компетентностно „облечени“ като очаквани резултати от обучението.

Програмната стратегия не е дидактически аргументирана и обоснована, но резултатите в бъдеще ще покажат необходимостта от реорганизация на понятийната система в програмния дизайн, която да осигурява системност и яснота на въвеждане на теории, закономерности, принципи и последователности на учебното съдържание²².

БЕЛЕЖКИ / NOTES

¹ Андреев, М. Процесът на обучението. Дидактика. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 1996, с. 185–186.

² Гайтанджиева, Р. Формиране на понятията при обучението по география. София: ДИ „Народна просвета“, 1983, с. 14.

³ Андреев, М. Процесът на обучението. Дидактика. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 1996, с. 185–188.

⁴ Драганова, Т. Дидактическо моделиране на интелектуалните карти в обучението по география. Велико Търново: Издателство „ИТИ“, 2024, с. 61.

⁵ Гарднър, Х. Множеството интелигентности. София: Изток–Запад, 2014, с. 18–19.

⁶ Гарднър, Х. Множеството интелигентности. София: Изток–Запад, 2014, с. 17, с. 253–257.

⁷ Драганова, Т. Дидактическо моделиране на интелектуалните карти в обучението по география. Велико Търново: Издателство „ИТИ“, 2024, с. 172–173.

⁸ Учебна програма по география и икономика за V клас (общообразователна подготовка), 2023 г., в сила от учебната 2024/2025 г., с. 3.

⁹ Учебна програма по география и икономика за V клас (общообразователна подготовка), 2020 г., в сила от учебната 2021/2022 г., с. 3.

- ¹⁰ **Мандова-Русинчовска, М., Ц. Заркова, М. Върбанов.** География и икономика 5. клас. София: СД „Педагог 6“, 2023, с. 28–29.
- ¹¹ **Цанков Л., Н. Димов, Е. Лазарова, Г. Коцев, Г. Бърдаров, Н. Гетова.** География и икономика 5. клас. София: „Просвета Плюс“ ЕООД, 2023, с. 28.
- ¹² **Русев, М., В. Сулеменко, С. Полименов, М. Делчев, Ц. Ценова.** География и икономика 5 клас. София: „Архимед 2“ ЕООД, 2023, с. 34.
- ¹³ **Попов, А., Е. Константинова, К. Милкова, Д. Ангелова-Ганчева, Ж. Здравкова.** География и икономика 5 клас. София: КЛЕТ БЪЛГАРИЯ, 2023, с. 27.
- ¹⁴ **Пенин Р., В. Стоянова, Т. Трайков, Д. Желев.** География и икономика за 5. клас. София: КЛЕТ БЪЛГАРИЯ, 2023, с. 28.
- ¹⁵ **Дерменджиева С., П. Събева, П. Стоянов, Н. Николова, Ц. Пейкова.** География и икономика 5. клас. София: „Просвета-София“ АД, 2023, с. 38–39.
- ¹⁶ **Учебна програма** по география и икономика за V клас (общообразователна подготовка), 2023 г., в сила от учебната 2024/2025 г., с. 4–5.
- ¹⁷ **Учебна програма** по география и икономика за V клас (общообразователна подготовка), 2023 г., в сила от учебната 2024/2025 г., с. 6.
- ¹⁸ **Петрова, М., Т. Драганова.** Характеризиране на река – структурно-съдържателна ретроспекция и съвременна научна рамка. – В: Сборник доклади от Годишна университетска научна конференция, Велико Търново, 28–29 май 2020 г., Електронно издание. Велико Търново: ИК на НВУ „В. Левски“, 2020, с. 463–464.
- ¹⁹ **Учебна програма** по география и икономика за V клас (общообразователна подготовка), 2020 г., в сила от учебната 2021/2022 г., с. 8.
- ²⁰ **Учебна програма** по география и икономика за V клас (общообразователна подготовка), 2023 г., в сила от учебната 2024/2025 г., с. 8.
- ²¹ **Учебна програма** по география и икономика за V клас (общообразователна подготовка), 2023 г., в сила от учебната 2024/2025 г., с. 6.
- ²² **Draganova, T.** Contents – analysis of geography and economics textbooks for V grade by criteria – clearly identification the new concepts. – SocioBrains International Scientific Online Journal, Smart Ideas – Wise Decisions Ltd., Sofia, may 2020, ISSUE 69, pp. 61.

ЛИТЕРАТУРА / REFERENCES

- Андреев, М.** Процесът на обучението. Дидактика. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 1996. [Andreev, M. Protsesat na obuchenieto. Didaktika. Sofia: UI „Sv. Kliment Ohridski“, 1996]
- Гайтанджиева, Р.** Формиране на понятията при обучението по география. София: Държавно издателство „Народна просвета“, 1983. – 168 с. [Gaytandzhieva, R. Formirane na ponyatiyata pri obuchenieto po geografia. Sofia: Darzhavno izdatelstvo „Narodna prosveta“, 1983. – 168 p.]
- Гарднър, Х.** Множеството интелигентности. София: Изток–Запад, 2014. – 330 с. [Gardnar, H. Mnozhestvoto inteligentnosti. Sofia: Iztok–Zapad, 2014. – 330 p.]
- Дерменджиева С., П. Събева, П. Стоянов, Н. Николова, Ц. Пейкова.** География и икономика 5. клас. София: „Просвета-София“ АД, 2023. [Dermendzhieva, S., P. Sabeva, P. Stoyanov, N. Nikolova, Ts. Peykova. Geografia i ikonomika 5. klas. Sofia: „Prosveta-Sofia“, AD, 2023.]

Драганова, Т. Дидактическо моделиране на интелектуалните карти в обучението по география. Велико Търново: Издателство „ИТИ“, 2024. – 309 с. [Draganova, T. Didakticheskoto modelirane na intelektualnite karti v obuchenieto po geografia. Veliko Tarnovo: Izdatelstvo „ITI“, 2024. – 309 p.]

Мандова-Русинчовска, М., Ц. Заркова, М. Върбанов. География и икономика 5. клас. София: СД „Педагог 6“, 2023. [Mandova-Rusinchovska, M., Ts. Zarkova, M. Varbanov. Geografia i iekonomika 5. klas. Sofia: SD „Pedagog 6“, 2023.]

Пенин Р., В. Стоянова, Т. Трайков, Д. Желев. География и икономика за 5. клас. София: КЛЕТ БЪЛГАРИЯ, 2023. [Penin, R., V. Stoyanova, T. Traykov, D. Zhelev. Geografia i iekonomika 5. klas. Sofia: KLET BULGARIA, 2023.]

Петрова, М., Т. Драганова. Характеризиране на река – структурно-съдържа телна ретроспекция и съвременна научна рамка. – В: Сборник доклади от Годишна университетска научна конференция, Велико Търново, 28–29 май 2020 г., Електронно издание. Велико Търново: ИК на НВУ „В. Левски“, 2020, с. 461Ц472. [Petrova, M., T. Draganova. Harakterizirane na reka – strukturno-sadarzhatelna retrospektsiya i savremenna nauchna ramka. – V: Sbornik dokladi ot Godishna universitetska nauchna konferentsia, Veliko Tarnovo, 28-29 may 2020 g., Elektronno izdanie. Veliko Tarnovo: IK na NVU „V. Levski“, 2020, pp. 461–472.]

Попов, А., Е. Константинова, К. Милкова, Д. Ангелова-Ганчева, Ж. Здравкова. География и икономика 5 клас. София: КЛЕТ БЪЛГАРИЯ, 2023. [Popov, A., E. Konstantinova, K. Milkova, D. Angelova-Gancheva, Zh. Zdravkova. Geografia i iekonomika 5. klas. Sofia: KLET BULGARIA, 2023.]

Русев, М., В. Сулеменко, С. Полименов, М. Делчев, Ц. Ценова. География и икономика 5. клас. София: „Архимед 2“ ЕООД, 2023. [Rusev, M., V. Sulemenko, M. Delchev, Ts. Tsenova. Geografia i iekonomika 5. klas. Sofia: „Arhimed 2“, EOOD, 2023.]

Учебна програма по география и икономика за V клас (общообразователна подготовка), 2023 г., в сила от учебната 2024/2025 г. [Uчебna programa po geografiya i ikonnomika za V klas (obshtoobrazovatelna podgotovka), 2023 g., v sila ot uchebnata 2024/2025 g.]

Учебна програма по география и икономика за V клас (общообразователна подготовка), 2020 г., в сила от учебната 2021/2022 г. [Uчебna programa po geografia i ikonnomika za V klas (obshtoobrazovatelna podgotovka), v sila ot uchebnata 2021/2022 g.]

Цанков Л., Н. Димов, Е. Лазарова, Г. Коцев, Г. Бърдаров, Н. Гетова. География и икономика 5. клас. София: „Просвета Плюс“ ЕООД, 2023. [Tsankov, L., N. Dimov, E. Lazarova, G. Kotsev, G. Bardarov, N. Getova. Geografia i iekonomika 5. klas. Sofia: „Prosveta Plyus“, EOOD, 2023.]

Draganova, T. Contents – analysis of geography and economics textbooks for V grade by criteria – clearly identification the new concepts. – SocioBrains International Scientific Online Journal, Smart Ideas – Wise Decisions Ltd., Sofia, may 2020, ISSUE 69, pp. 60–89.